

Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Конституційне право; муніципальне право. Філософія права

Доктринальні та емпіричні підходи у співпраці держав у запобіганні, протидії, боротьбі з тероризмом

А.Й. Француз

доктор юридичних наук,
професор, завідувач
кафедри державно-
правових дисциплін,
заслужений юрист України,
Герой України,
Університет економіки
та права «КРОК»

У статті досліджено співпрацю держав у протидії та боротьбі з тероризмом, доктринальні й емпіричні підходи.

Ключові слова: тероризм, протидія, боротьба, співпраця.

В статье исследовано сотрудничество государств в противодействии и борьбе с терроризмом, доктринальные и эмпирические подходы.

Ключевые слова: терроризм, противодействие, борьба, сотрудничество.

The article investigates the cooperation of states in preventing and combating terrorism, doctrinal and empirical approaches.

Keywords: terrorism, fighting, wrestling, cooperation.

Постановка проблеми

Тероризм являє собою найбільш загрозливу, жакливу, підступну суспільно-небезпечну форму злочинності. Протидія і боротьба з цим жакливим явищем повинні бути ефективно-нищівною, і тому не повинно бути якихось політичних перешкод чи подвійних стандартів, ідеологем на зразок «стратегічного партнерства», «братніх держав», «добросусідства», «взаємоповаги до суверенітету та територіальної цілісності».

Тероризм місить у собі вкрай небезпечні як наявні, так і латентні загрози та виклики світовій системі безпеки. Унаслідок терористичних актів масово гинуть невин-

ні люди, відбувається глобальна руйнація міжнародно-правових, матеріальних і духовних цінностей. Значне зростання (практично в геометричній прогресії) кількості терористичних актів, загиблих, відкритий перехід на міжнародний рівень – це небезпечний злочинний виклик усьому світу. Підрив міжнародної та національної безпеки, нівелювання гарантій світової безпеки мирного населення, породження ворожнечі між різними етнічними групами, народами, релігіями, провокування війни, страх і недовіра є звіриним обличчям тероризму.

На превеликий жаль, світові та континентальні безпекові структури ООН,

ОБСЄ показали свою неспроможність і неадекватність дій. Протидія і боротьба з тероризмом виходить сьогодні далеко за межі державного впливу і регулювання. У рамках однієї країни це наперед приречений варіант, оскільки саме співпраця держав у протидії та боротьбі з тероризмом, урахування і вивчення міжнародного досвіду є ключовою та найбільш ціннісною доктриною успішної протидії та боротьби з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У статті використано дослідження та наукові розвідки провідних зарубіжних і українських учених, які вивчали вказані питання, зокрема, В.Ф. Антипенко, Ю.М. Антонян, І.І. Артамонов, А.Х. Абашидзе, О.В. Бердюк, Ю.С. Горбунов, Г.В. Данікер, В.В. Грачова, Д. Кревельд, С.С. Ламберт, В.Е. Петрищев, М. Стрміска, М.П. Стрельбицький, В.С. Сідак, О.В. Філімонов та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Нищівний розмах тероризму вимагає невідкладного реагування, особливо в питаннях упередження, протидії та боротьби з тероризмом. Необхідність визначення нових, ефективних доктринальних та емпіричних підходів у боротьбі з цим жахливим явищем у реаліях співпраці всіх держав світу.

Формування цілей статті

Мета статті – дослідження доктринальних і емпіричних підходів у співпраці держав у протидії та боротьбі з тероризмом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема протидії тероризму вже давно вийшла за рамки чисто локальних проблем тієї чи іншої держави. Тероризм у своїх різних формах і проявах за своїми масштабами і наслідками є найнебезпечнішою проблемою людства у XXI столітті. Унаслідок здійснюваних терористичних дій масово гинуть мирні жителі, діти, знищуються матеріальні та духовні

цінності. Кінець XX початок XXI століть став трагічною сторінкою в історії людства, засвідчивши зростання тероризму в усіх його формах і проявах, розширення кордонів здійснення терористичних актів, активний перехід його здійснення на міжнародний рівень.

На сьогодні це негативне явище все більше загрожує національній безпеці багатьох країн світу, завдаючи тяжких політичних, економічних, психологічних наслідків, знижуючи основи міжнародної та національної безпеки, гарантії безпеки мирного населення, породжуючи ненависть між різними національними, етнічними, релігійними спільнотами, насаджуючи війну, страх, сіючи недовіру. Протидія тероризму давно вже вийшла за межі будь-якого державного регулювання та перебуває в міжнародній площині, містить у собі край небезпечні, – як наявні, так і латентні, – загрози та виклики світовій, європейській і глобальним системам безпеки. Однак світові та континентальні безпекові структури (ООН, ОБСЄ) виявилися неспроможними ефективно й адекватно діяти в реаліях викликів міжнародного тероризму.

Цілком реальним нині є те, що ефективна протидія міжнародному тероризму не може здійснюватися виключно в межах однієї держави, це заздалегідь кардинально неправильний підхід, приречений на руйнацію, що породжує тяжкі наслідки та ймовірність їх повторення. Міжнародне співтовариство, яке не повинно в питаннях протидії тероризму допускати подвійні стандарти (ідеологеми типу «братніх держав», «добросусідства та стратегічного партнерства», «невтручання у територіальну цілісність і суверенітет»), саме в цьому контексті дуже важливо орієнтуватися на міжнародний досвід, що має враховуватися, вивчатися як ключове джерело і ефективний і цілісний компонент успішної протидії глобальним викликам терористичної агресії.

Реалії останніх років чітко засвідчують, що терористична загроза і небезпека є реальною дійсністю не тільки для України, а й для багатьох цивілізованих країн сві-

ту, які вже переконалися в наслідках цього жахливого явища. Міжнародний тероризм, його сучасні особливості засвідчують високу технічну оснащеність, значний у професійному плані рівень організації, наявність використання колосальних фінансових коштів. Слід зазначити, що саме фінансова складова є фундаментом і опорою міжнародного тероризму. Нині справа так званого Панамгейту та інших офшорів – це справа не журналістських розслідувань, які чесно розпочали цю справу, а необхідність створення професійної міжнародної комісії, з залученням усіх інструментів міжнародно-правового потенціалу, з метою відпрацювання питань можливого фінансування міжнародного тероризму на глобальному, регіональному і національному рівнях). Саме питання фінансової бази міжнародного тероризму дасть відповідь на багато питань і викликів.

Варто зауважити, що тероризм є досить складним небезпечним явищем, яке постійно змінюється, зокрема, його мотивації, механізми підтримки та фінансові складові, еволюціонують його методи, вибір цілей, що значно ускладнює ефективність протидії цьому явищу.

Глобальність загрози потребує глобальних адекватних об'єднаних дій. Адекватність дій повинна окреслювати як джерела тероризму, так і причини його зародження. Відповідно повинні бути реальні й ефективні механізми запобігання цим злочинам.

Не вдаючись до детального аналізу визначення поняття «тероризм» (їх на сьогодні існує більше 100), можна виділити чотири основні характеристики, на які вказує більшість дослідників і практикуючих спеціалістів з питань протидії тероризму: по-перше, це насильницька основа дій, по-друге, політичне цілевизнання та мотивація, по-третє використання залякування як інструменту досягнення мети, по-четверте, наявність у винних прямого умислу на спричинення невинних жертв [1, с. 16].

Тероризм, як явище, має різноманітні форми, але, як убачається з відповідного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових

джерел, не існує загальноприйнятої кваліфікації. Одну з перших проб систематизації багатоманітності терористичних дій було здійснено на конференції в Мадриді ще в 1934 р. з уніфікації кримінального права.

У 1837 р. було здійснено спроби формування міжнародно-правової основи анти-терористичної взаємодії, як зазначає В.І. Бердюк, під егідою Ліги націй, розроблено Конвенцію щодо попередження тероризму і покарання за нього, а також Конвенцію про створення міжнародного кримінального суду, однак ці документи так і не набули чинності [2, с. 24]. Так, О.С. Соколов зауважує, що в положеннях Конвенції про попередження тероризму і покарання за нього вперше на міжнародному правовому полі була спроба визначення поняття терористичної діяльності як злочинних дій, спрямованих проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення [3, с. 213].

Також було кодифіковано важливу сферу регулятивного впливу міжнародного права в контексті протидії світової спільноти актам терористичної агресії, однак, на жаль, конвенцію ратифікувала лише Індія. Міжнародне співтовариство так і не дійшло єдиного висновку щодо міжнародно-правового визначення тероризму після невдалої спроби, що була понад 80 років тому.

У 1953 р. Комісією міжнародного права підготовлено Кодекс злочинів проти миру і безпеки людства, але він не був ухвалений Генеральною Асамблеєю. У 1997 р. Комісією було підготовлено новий проект Кодексу, в якому до злочинів проти миру і безпеки людства віднесено такі злочини: агресія, погроза агресії, втручання у внутрішні справи держави, колоніальне та інші види іноземного панування, геноцид, апартеїд, систематичні та масові порушення прав людини, виключно серйозні військові злочини, вербування, використання, фінансування та навчання найманців, міжнародний тероризм, незаконний обіг наркотичних засобів, навмисна і серйозна шкода навколишньому середовищу. Але

він, на жаль, так і залишався проектом [4, с. 39].

На сьогодні небезпечні в цілому для світового співтовариства зростання і розповсюдження тероризму в різних куточках світу викликають появу великої кількості монографій, наукових статей, публікацій у періодичних виданнях, автори яких роблять спроби пояснити природу, сутність, причини сучасного міжнародного тероризму. І це не дивно, оскільки саме наука міжнародного права має, як справедливо зазначає відомий дослідник Д. Ламберт, повинна посилювати свій антитерористичний потенціал, зосереджувати увагу на боротьбі з тероризмом як складним явищем, а не просто на боротьбі з терористичними актами – окремими діяннями, проявами тероризму як такого [5, с. 13].

Характерно, що сучасні антитерористичні конвенції, на погляд автора, у своїй суті практично спрямовані на боротьбу саме з терористичними актами, про що зазначалося вище. Розглядаючи цей злочин з різних аспектів, багато вчених, дослідників аналізують його суб'єкт, суб'єктивну сторону, об'єкт і об'єктивну сторону по-різному. Об'єктивно, що думки багатьох дослідників і науковців не співпадають. Деякі вчені, наприклад Г. Денікер, Л. Діно, структурують тероризм, виділяючи типи, види, підвиди. Цілком можна погодитися з Ю. Горбуновим, що зазначена систематизація звужує спектр проявів тероризму, не відображаючи головну особливість сучасного тероризму – його вихід за національні кордони [6, с. 136]. Як зазначає М. Стрімська вказуючи на хаотичність спроб опрацювання таких типологій, стверджуючи, що загальноприйнятої, раціонально-обґрунтованої типології тероризму, на жаль, не існує [7, с. 17].

Несумісність сутнісних характеристик міжнародного тероризму не дає монолітності міжнародно-правового режиму в протидії та боротьбі з тероризмом. Більше того, не можна не помітити у працях багатьох західних дослідників (С. Агровала, Д. Дугарда, Ю. Дінстейна, В. Маллісона, С. Маллісона, Л. Кобрала та інших) спроби підвести тероризм під категорію

загальнокримінальних злочинів, про що справедливо, з нашої точки зору, зазначалося в зарубіжному військовому огляді №8 – 1994 р. Чому ж так різняться поняття правового визначення тероризму? Відповідь на це запитання дає вище згадуваний Дж. Ламберт: «Справді, проблема з визначенням є, можливо, основним фактором, який обумовлює суперечливість підходів до тероризму, особливо якщо врахувати серйозні політичні наслідки, з якими пов'язане завдання вироблення визначення, тим більше, що термін «тероризм» має емоційне забарвлення і несе велике політичне навантаження». Отже, якщо йдеться про тероризм, його розуміння, тлумачення та визначення на міжнародному рівні, то ми знову можемо думати про так звані подвійні стандарти, як свого часу зазначав спеціальний доповідач ООН з прав людини К. Куфа: «Для одного – терорист, а для іншого – борець за свободу» [8, с. 46].

Безсумнівно, в аспекті теми міжнародно-правове визначення тероризму є дуже важливим, тільки на загальновизначаній міжнародно-правовій основі є можливість створення договірної механізми запобігання, протидії, і спільної боротьби з цим небезпечним тяжким злочином. Але виникає справедливе запитання, чому незважаючи на численні спроби міжнародного правового товариства досі немає згоди всіх зацікавлених держав світу у правовому визначенні понять і змісту «тероризму»? Як назвати і кваліфікувати події та наслідки на півдні і сході України?

Можливо, слід прислухатися, і на наш погляд, логічною є думка відомих російських учених Г. Мінковського і В. Ревіна про те, що традиційне визначення тероризму через політичні мотиви у вузькому розумінні (заякування населення, послаблення держави, примушення до певних дій або фізичне усунення політичних противників) заважає бачити справжні масштаби явища й адекватно програмувати та організовувати боротьбу з ним.

У світових реаліях сьогоденних глобальних викликів цілком логічно і реалістично виглядає визначення американських дослідників Й. Александера і Р. Клайна,

які, на нашу думку, справедливо зазначають, що міжнародний тероризм є «особливий різновид таємних воєнних дій».

Зловісний перебіг подій на півдні та сході України вносить свої корективи в реальні погляди. Після здобуття незалежності ніхто практично не звертав увагу, як у державі руйнуються і знищуються безпекові інституції. Суспільство годувало казочками про «золото Полуботка» чи заспокоювали так званім Будапештським меморандумом. Кому це було вигідно?

Очевидно, що навіть на рівні концепції теорія оборони країни в нових умовах і викликах ХХ-ХХІ століть, умовах так званих новітніх воєн ігнорувалися. У цьому контексті світові та європейські безпекові інституції вже давно говорили і досліджували теорію так званого керованого хаосу (1992 р. – С. Манн). Дослідники, науковці, військові експерти вивчали і визначали специфічні риси так званої гібридної війни.

У багатьох працях можна зустріти різні терміни, які окреслюють сутність воєн «нового покоління», чи так званої війни четвертого покоління, але термін «гібридна війна» досить чітко дає розуміння ключової ознаки новітніх воєн, застосування, використання, об'єднання традиційних і нетрадиційних форм війни, які тісно між собою переплетені, планами спецоперацій із залученням збройних сил, спецслужб, створення терористичних угруповань і рухів, диверсійних груп, незаконних збройних формувань, керованих «громадських протестів» і політичних організацій, проплачених громадських фондів, інформаційних систем з метою досягнення кінцевої цілі. Слід зазначити, що термінологічне визначення «гібридна війна» є сьогодні у стадії свого становлення та офіційно в міжнародно-правові документи не входить. Окреслюючи ситуацію в Україні, констатуємо, що на арену парадигми війни поставлено так звані козачі угруповання кримінального спрямування, терористичні організації різноманітного забарвлення, регулярна армія, «добровольчі загони», напіввійськові формування, так зване мирне ополчення. Досить влучно, на наш погляд, характеризує російсько-українську війну

М. Кревальд, відомий ізраїльський науковець: «У майбутньому війни будуть вести не армії, а групи членів, яких ми сьогодні називаємо терористами, партизанами і грабіжниками, але які, без сумніву, вигадують для себе більш виграшні офіційні титули. Вірогідно, їх організації будуть засновані більш на харизматичних, ніж на інституційних принципах, а провідною мотивацією стане не професіоналізм, а фанатична та ідеологічна обумовлена лояльність» [9].

Більшістю країн світу, ученими, дослідниками та військовими експертами російсько-українська війна 2014 р. визнається війною нового типу, гібридною війною. Не применшуючи ролі ООН, ОБСЄ у проведенні міжнародно-правової співпраці в запобіганні, протидії та боротьбі з міжнародним тероризмом, супутні глобалізації нові загрози і виклики сьогодення, що вимагають затребуваності всього потенціалу ООН, ОБСЄ для формування на її основі ефективної, реальної, дієвої і збалансованої системи глобального міжнародного співробітництва.

У цьому контексті, цілком реально зазначає В.В. Грачова: «Провідна роль ООН у підтриманні міжнародного миру і безпеки, пов'язана, зокрема, із забезпеченням глобального співробітництва та розвитку міжнародного права, зумовлює її першочергове значення у сфері міжнародного регулювання боротьби з тероризмом. При цьому серед шести головних органів ООН найважливішим з точки зору підтримання міжнародного миру та безпеки й забезпечення відповідного регулювання міжнародних відносин є Рада Безпеки та Генеральна Асамблея» [10, с. 194].

Можна констатувати, що ключовим твердженням у цьому аспекті повинно бути те, що основна (головна) відповідальність і обов'язок з підтримання міжнародного миру та безпеки, згідно з п.1 ст. 24 Статуту ООН, покладено на Раду Безпеки, яка діє від імені всіх членів Організації, виконуючи свої обов'язки. Слід зазначити, що відповідно до Статуту ООН, Рада Безпеки наділена правом розслідувати будь-який спір або обставини, що можуть

спровокувати ускладнення міжнародної ситуації, та запропонувати рекомендаційну процедуру або шляхи вирішення спору з урегулювання конфлікту чи об'єктивних передумов до нього; самостійно визначити обставини, які дають підстави для загрози миру, порушення миру або спроби і наміру до здійснення агресії, рекомендувати або самостійно приймати рішення, які здійснити заходи, у тому числі й примусові із задіянням збройних сил, з метою підтримання чи відновлення міжнародного миру і безпеки. Слід зазначити, що Рада Безпеки складається з 15 членів, до кола її компетенції входять безпосередньо завдання і обов'язки, пов'язані виключно із підтриманням міжнародного миру і безпеки.

Надзвичайно важливим є те, що в Генеральній Асамблеї ООН, представлені всі держави-члени Організації. Вони уповноважені обговорювати різносторонні питання, але в межах Статуту ООН, і давати рекомендації членам ООН і Раді Безпеки. До розвитку попередньо зазначеного В.В. Грачова констатує: «У рамках своєї діяльності Генеральна Асамблея ООН приймає акти без обов'язкової юридичної сили, на відмінну від актів юридично обов'язкового характеру, які стосуються окремих аспектів функціонування інституційного механізму ООН».

Оцінюючи стан розвитку міжнародної співпраці держав, слід зазначити, що цей процес повинен бути динамічним і реальним. На нашу думку, він мав періоди досить плідної законотворчої роботи, а також спади і прояви подвійних стандартів. Однак значне розширення географії тероризму, його наступальної агресії вимагає потреби дієвої реалізації. Назріла нова необхідна потреба в узагальненні та виробленні міжнародної концепції тероризму.

Знаначаючи теоретичні та певні політичні розбіжності, не можна применшувати дієві практичні зусилля світової спільноти у створенні законодавчого механізму боротьби і протидії міжнародному тероризму, їх певні рівні, наприклад, створення під егідою ООН загальноосвітнього рівня; рівень Європи під егідою Ради Європи;

дієвість держав «великої вісімки» (нині – сімки); міжнародне співробітництво тощо.

Досить вагома роль у сфері виявлення і блокування фінансових потоків, пов'язаних із тероризмом, відводиться Міжнародному валютному фонду, Світовому банку, Міжнародній асоціації фінансових розвідок (гр. «Егмонт»), Групі з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATE), Антитерористичному комітету і комітету № 1267 ООН (1999 р.). Резолюцією заснований Комітет з санкцій відносно руху Талібану і Аль-каїди. Як справедливо відзначає в цьому контексті О.В. Бойченко відносно протидії міжнародному тероризму в інформаційному середовищі, стосовно міжнародно-правових актів, першим і головним документом щодо кіберзлочинності стала Європейська конвенція 2001 року. Цей документ націлено на здійснення загальної політики з питань кримінального права, метою якого є захист суспільства від кібертероризму шляхом прийняття подібних законодавчих актів, а також розширення міжнародного співробітництва [11, с. 58].

У рамках запобігання, протидії та боротьби з міжнародним тероризмом позитивна динаміка закладається у співпраці ООН з регіональними організаціями ЄС, ОБСЄ, НАТО, Інтерполом, Європолом, Офшорною групою банківських інспекторів (OGBS), Групою з розробки фінансових заходів боротьби і відмиванням доходів (ФАТФ) та іншими.

Звертаючись до питання про фактори ефективної та впорядкованої роботи Контртерористичного комітету (КТК), Ради Безпеки ООН, створено резолюцією 1373, і покликаною здійснювати провідну роль у мобілізації та координації під керівництвом ООН міжнародних зусиль у запобіганні, протидії і боротьбі з міжнародним тероризмом, на нього чітко покладені обов'язки за детальним моніторингом дотримання всіма державами рішень Ради Безпеки ООН у цілому в сфері боротьби з тероризмом, і ні в якому разі він не може функціонувати як репресивна конструкція і виходити за рамки свого мандату. З методологічних позицій, він повинен будувати

свою діяльність на принципах реалізму, прагматизму і політичної незаангажованості, дієвого й ефективного впливу на глобальні виклики і загрози тероризму в сучасному світі, оперативності та відповідальності у формуванні дієздатної та збалансованої системи глобальної безпеки і міжнародного співробітництва.

На наш погляд, зазначений перелік доктринальних та емпіричних підходів у співпраці держав у запобіганні, протидії та боротьбі з тероризмом не є вичерпним, у межах статті окреслено лише низку основних, необхідно також зазначити, що паралельно законодавча база відносно цих питань відбувається і на теренах Європейського Союзу під егідою Ради Європи та за участю Комітету Ради міністрів Європи, і вже створено блок антитерористичного законодавства. Цінність цих міжнародно-правових документів відображається в тому, що вони є ключовими в обов'язку держав-учасниць забезпечити необхідні кримінально-правові, процесуальні, матеріальні заходи в боротьбі з тероризмом.

Висновки

Запобігання, протидія і боротьба з тероризмом потребує докорінних змін у ситуації міжнародної безпеки людства. Нині на перший план повинно ставитися питання спроможності держав забезпечити безпеку усіх громадян і спільнот у новому столітті антитерористичних воєн. На жаль, як показує час, світова спільнота не має у своєму арсеналі достатньо узгоджених способів протидії терористичній агресії.

На сьогодні жодна держава світу не

може дозволити собі ігнорувати проблеми тероризму чи розраховувати на можливість подолання тероризму своїми силами. Ідеологи та виконавці терористичної агресії вже давно попереду світової спільноти, розповсюджуючи ідеї тероризму, створюючи широку сітку трансграничної взаємодії та інтервенції тероризму для реалізації своїх цілей.

Суперечливою на наш погляд є ситуація, коли в усьому світі тероризм, особливо міжнародний, визнається глобальною загрозою, але при цьому терористичні акти не підпадають під категорію «основних міжнародних злочинів». Таким чином, створюється парадоксальна ситуація: незважаючи на те, що світова спільнота ухвалила чимало міжнародно-правових документів, притягнення до відповідальності осіб, причетних до терористичної діяльності, покладається суто на національні системи кримінального правосуддя.

На жаль, боротьба за світову першість провокує конкурентні, а не партнерські відносини між державами, що негативно позначається на конкретній динаміці запобігання, протидії та боротьби з тероризмом. Особливо проблемним є питання релігійних і світоглядних відмінностей між країнами, що переходять у серйозні протистояння. Прийняті на сьогодні угоди не мають можливості охопити все розмаїття викликів тероризму, протидіяти новим видам терористичної агресії, тому взаємодія в цих питаннях між державами повинна будуватися на принципах реалізму, ефективності, прагматизму та політичної незаангажованості.

Література:

1. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом : международно-правовые подходы / В. Ф. Антипенко. – К. : ЮНОНА-М, 2012. – 723 с.
2. Бердюк В. І. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму / В. І. Бердюк, М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), 2009. – Вип. 21. – С. 23-32.
3. Соколов О. С. Борьба с терроризмом и международное гуманитарное право / О. С. Соколов // Российский ежегодник международного права. Спец. выпуск Сиб., 2003. – С. 210-218.
4. Абашидзе А. Х. Борьба с терроризмом, международный уголовный суд и Российская Федерация / А. Х. Абашидзе // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – 2003. – С. 35-40.
5. Lambert S.S. Terrorism and Hostages in international law / S.S. Lambert. Cambridge : GrotiusPublicatiusLtd, 1990. – 418 p.

6. Горбунов Ю. С. Терроризм и правовое регулирование противодействия ему : монография / Ю. С. Горбунов. – М. : Молодая гвардия, 2008. – 460 с.
7. Стрміска М. Політичний тероризм : проблеми його визначення / М. Стрміска // Політичний часопис. – № 2. – 2014. – С. 15-20.
8. Терроризм: психологические корни и правовые оценки. Круглый стол журнала «Государство и право» // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 20-47.
9. Кревельд М. Трансформація війни [Електронний ресурс] / Кревельд М. – Режим доступу : <http://wreds.com/index.php?id=2921528pages=111>
10. Грачова В. В. Роль Ради безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН у забезпеченні міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом / В. В. Грачова // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2013. – № 5-6. – С. 192-198.
11. Бойченко О. В. Кібертероризм у складі сучасних проблем національної безпеки / О. В. Бойченко, О. О. Ончурова // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 57-62.